

УДК 37.034:070(477.87"1920/1930"

Ваколя Зоряна Михайлівна

кандидат педагогічних наук, викладач
кафедра педагогіки та психології

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ (НА ОСНОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРЕСИ ЗАКАРПАТТЯ 1920-1930 рр.)

Стаття висвітлює вплив історичних подій на навчально-виховну роботу в період 1920–1930 рр. на Закарпатті. Особливу увагу приділяється принципам навчально-виховного процесу, реалізація яких актуалізується при використанні історичного досвіду. Розкривається сутність методів навчально-виховного процесу, що впливає на формування моральних цінностей учнів. Аналізується роль педагогів у моральному вихованні учнів, застосовуючи історичну методологію. В статті аналізуються праці вчених, в яких розкриваються актуальні питання морального виховання засобами історичного досвіду нації.

Висвітлюється значущість емоційного викладу навчального матеріалу вчителем.

Ключові слова: моральне виховання, історичний метод, принципи навчально-виховного процесу, викладання, методи навчально-виховного процесу, педагогічна преса.

Постановка проблеми. Серед першочергових завдань сучасного суспільства яскраво виділяється проблема морального виховання дітей та молоді, оскільки саме вони є суб'єктами реалізації національної освітньої політики України. Значна частина видатних представників культури, творчої інтелігенції, вчених і митців, педагогів, філософів і мислителів століттями створювали ціннісно-культурний фонд нації, який проявляється у ментальності українців. Отже, чимало поколінь виховувалося на ustalених моральних нормах.

Однак реалії сучасного суспільства вимагають таких особистостей, які б усвідомлювали сутність демократії, самостійно мислили, активно діяли, були здатними до самореалізації в умовах трансформаційних процесів та при цьому залишалися високоморальними людьми. Рівень такого розвитку особистості є, за визнанням провідних філософів вітчизняної освіти, головним важелем прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання морального виховання засобами історичного досвіду нації розкрито у працях І. Бега, І. Зайченка, М. Іванчук, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, а щодо Закарпаття – М. Кухти, Н. Ребрик, В. Росула, Л. Ходанич, П. Ходанича. Означену проблему розробляли також такі відомі українські та зарубіжні вчені: з питань історії України та культурно-освітніх процесів у Закарпатті – М. Вегеш, А. Волошин, В. Габор, В. Гомоннай, І. Добощ, М. Токар, А. Штефан та ін.; з теорії і практики навчання у Закарпатті – О. Бенца, М. Кляп, М. Кухта, Г. Розлуцька, В. Росул, П. Ходанич; з історії розвитку загальної і професійної освіти в Україні – А. Бойко, В. Драченко, В. Кремень, Н. Лавриченко, Т. Поніманська; з теорії та історії морального виховання – І. Бех, Н. Дічек, А. Макаренко, Н. Муляр, Н. Опанасенко, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська.

Розкриття ролі та шляхів творчого використання історичного досвіду морального виховання в сучасному навчально-виховному процесі є метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеї демократії, гуманізму, міжетнічної толерантності, людиноцентризму, культурного відродження, християнських засад добра, духовності, альтруїзму, патріотизму та національної свідомості, іміджу знань та високої культури, сім'ї та моралі, підняті в матеріалах педагогічного змісту на сторінках ЗМІ в 1920–1930 роках на Закарпатті, повинні творчо використовуватися у сучасному навчально-виховному

процесі, особливо в ракурсі ідей гуманістичної педагогіки. Розвиваючись у світлі передових суспільних ідей, школа та освіта Закарпаття 20-30-х років ХХ століття демонструвала прогресивний поступ від освіти авторитарної до освіти демократичної. На жаль, у радянські часи, в умовах тоталітаризму, школа відійшла від людиноцентристських орієнтирів, ідей християнського гуманізму. У час демократичних реформ та плюралізму в освіті, вважаємо, школі та педагогіці необхідно повернути надбання 1920–1930 років у цій галузі на Закарпатті.

Історико-педагогічний досвід виступає фундаментом поступового розвитку нації і народностей, збагачення їх традицій, культур, ментальної свідомості. На основі історичної пам'яті акумулюються найкращі інтелектуальні й творчі здобутки, використання яких є невід'ємною складовою перспективного потенціалу суспільного розвитку. Особливо це стосується періодів, коли політична влада пропагує демократичні цінності й стимулює громадянське суспільство до гуманістичного й високоморального самовдосконалення. Історично так склалося, що саме Закарпаття у 1920–1930 роках, що входило до складу Чехословацької Республіки під назвою Підкарпатська Русь, було чи не єдиним на той час українським регіоном, де демократичний характер відносин був пронизаний політико-правовою підтримкою, оскільки інші українські території потерпали тоді від авторитарних і тоталітарних впливів (Радянська Україна, Північна Буковина, Східна Галичина). Тому саме це дає підстави провести тісні паралелі з демократичним розвитком тогочасного Закарпаття і сучасної України, особливо в освітньо-виховній сфері.

На Закарпатті моральне виховання дітей і молоді має давні традиції, які були започатковані поширенням християнських цінностей. Більше того, регіон, який перебував на перехресті різних західних і східних культур, створив ментальну особливість місцевого населення, яка увібрала в себе кращі здобутки світової морально-духовної минувшини. Ця культура поширює добро, любов, красу, толерантність, милосердя і справедливість.

Адже саме історія показує, що на Закарпатті молоді завжди мала підтримку в напрямі поширення родинних цінностей, народної культури, рідної мови, моралі, духовності. У регіоні на ментальному рівні було закарбовано важливість процесу морального виховання, оскільки воно вмотивовано є першоосновою зародження громадянськості і регіональної та національної компетентності, моральної свідомості та моральної культури, соціалізації молоді генера-

ції. Процес морального виховання тісно пов'язаний із вихованням у національних культурно-історичних традиціях багатонаціонального краю.

Засаднича роль в навчально-виховній роботі школи належить принципам навчання та виховання. Залучаючи історичний досвід в навчально-виховний процес сучасного освітнього простору, необхідно орієнтуватися на принципи науковості, індивідуального підходу, зв'язку теорії з практикою, наочності, етнізації та культуровідповідності, природовідповідності, гуманізації, історизму, естетизму, емоційності, біографізму.

Незважаючи на те, що в школі сьогодні панує інтелектуально-духовна гуманістична педагогіка, вона, однак, трактує кожен предмет ізольовано, тому важливо не забувати про цілісне формування духовного світу особистості, у зв'язку з чим особливого значення набуває ідея морального одухотворення навчального матеріалу за допомогою просвітницької візуалізації, тобто поширення морально-виховних ідей у регіональній періодиці та інших ЗМІ. У зв'язку з принципом одухотворення вагомим значення набуває краєзнавчий матеріал, що ґрунтується на конкретних постатях і фактах, пов'язаних з подвижницькою діяльністю. Однією з таких постатей є, безперечно, Августин Волошин – відомий педагог і яскравий патріот доби першої половини ХХ століття, постать якого розглядається в наукових та педагогічних дослідженнях, у першу чергу, в ракурсі історичному, громадсько-політичному, культурно-освітньому (С. Аржевітін, М. Вегеш, В. Гомоннай, М. Зимомря, М. Кляп, В. Тарасюк, М. Токар) [2], його досліджують здебільшого як визначного політичного та громадського діяча, проте роль постаті А. Волошина-педагога у навчально-виховному процесі з огляду на сьогодення є не менш важливою.

До теоретичних засад, на яких ґрунтуються методичні моделі навчання предметів суспільно-гуманітарного циклу в середній школі (за допомогою яких формуються моральні цінності в учнів), належать принципи викладання, завдання освіти та відповідні вимоги до фахової підготовки вчителя; психолого-педагогічні особливості сприймання предметів учнями певної вікової групи. Як зазначає Г. Токмань, «основи викладання повинні мати концептуальну єдність, спільну ідею, систему духовних цінностей і мету», а «засадничі наукові положення мають бути реалізовані на всіх рівнях викладання: у типології уроків, системі методів і прийомів, видах та формах навчальної роботи» [8, с. 31].

Концептуальною єдністю, спільною ідеєю всіх видів навчально-виховної роботи в школі є, на нашу думку, формування духовно багатого особистості з високорозвиненими почуттями патріотизму, національної гідності та самосвідомості, гуманізму, а в умовах Закарпаття – ще й, у першу чергу, полікультурності та культури добросусідства. У такому ракурсі постать А. Волошина виступає зразком морально-виховного ідеалу, де високі етнічні моральні якості переходять у християнський гуманізм.

Емоційний виклад учителя, як відомо, справляє на учнів велике враження. Особливо важливими є емоції і образність для молодшого та середнього шкільного віку учнів. Таким чином варто і складати матеріал для педагогічних видань. Тому, вибудовуючи своє слово, вчитель орієнтується на вибір особливості дітей, використовує різні методи впливу, у тому числі й естетичні (публіцистика, твори мистецтва). Емоційністю викладу в школі першої половини ХХ століття відзначались уроки В. Пачовського, який, як поет, перемежував оповідь про минуле уривками

власних поезій (зі спогадів його вихованців).

Під час використання фактичного матеріалу висуваються й вимоги: достовірність, правильність, точність; критичний підхід; урахування конкретних історичних умов; комплексний підхід до використання фактів [8, с. 89–90]. Тому виправдовує себе метод аналізу документів, задіяний як на уроці, так і в самоосвітній діяльності учнів у формі колективної, групової, індивідуальної роботи. Так, з цією метою доцільно використати фрагмент заповіту А. Волошина, його історичний виступ на Соймі Карпатської України, виступи на з'їздах учителів, на сторінках преси. Такий самий ефект справляє звернення О. Маркуша до шкільної молоді зі сторінок журналу «Наш рідний край» із закликом любити свою землю, шанувати традиції та вивчати фольклор, збирати його і публікувати, або ж вступне слово В. Пачовського до книжки «Історія Срібної Землі».

Незвичні форми уроку (урок-суд, урок-вистава, урок-зустріч із свідком подій), використання прийомів театралізації здатні запалити учнів до самоосвітньої пізнавальної діяльності, до різних видів творчості, що знайшло своє продовження, зокрема, в роботі Малої академії наук (МАН). У позаурочній роботі (гуртки, МАН) учні здійснюють дослідження, займаються самоосвітньою пізнавальною діяльністю. Такі види навчально-виховної роботи є вищим зразком освітньої діяльності, вони свідчать про добре сформований інтерес до предмета, а також впливають на подальший життєвий, зокрема профорієнтаційний, вибір учня.

Відомо, що в школі 1920–1930 років на Закарпатті особливу роль відігравали заходи, пов'язані з календарем. Календар пам'ятних дат і виховні заходи, пов'язані з ним: випуск стіннівок, підготовка та проведення вечорів, свят, екскурсій місцями бойових дій і визначних в історії подій, збір експонатів для музею, проведення екскурсій у шкільному музеї, запис спогадів учасників бойових дій, створення рукописної Книги пам'яті чи фольклору з відповідної тематики, листування з причетними до події людьми, дослідження виховного змісту конкретної публікації у ЗМІ минулого – все це буде мати виховний результат за умови особистісно-зорієнтованого підходу, індивідуалізації навчання і виховання, коли максимально враховуються особливості кожного учня, його здібності та інтереси. Усе перераховане вище сприяє формуванню дослідницьких навичок учнів, їх професійному самовизначенню.

Засоби навчання: публікації в пресі, кіно- та фотоматеріали, видання про минулі часи, документи, спогади учасників подій, художні твори за належного підходу також можуть служити вагомим засобом виховання патріотизму та самоідентифікації. Пожовкла газета, з якої зачитується матеріал, здатна вразити дітей не тільки через зміст тексту, а й через саме матеріальне вираження, що свідчить про чисте бережне ставлення до об'єкта з минулого.

Важливою в цьому ракурсі є музейна педагогіка. Так, у Хустській загальноосвітній школі № 1 ім. А. Волошина діє кращий на Закарпатті тематичний музей, присвячений подіям Карпатської України, де численні експонати оповідають про часи визвольної боротьби української патріотично налаштованої молоді за соборну державу. Уроки, проведені тут, екскурсії, що готуються і проводяться самими учнями, мають неоціненне виховне значення.

Важливим є також аспект системності у формуванні моральних почуттів, зокрема патріотизму. Якщо в навчальному закладі сформовані традиції, які підтримуються всіма членами колективу (екс-

курсів на місце бойових дій чи життя та діяльності визначної людини, музейна діяльність, пошукова робота, календар визначних подій), це формує в дітей переконання у тому, що по-іншому бути не може, така система служить засадничими основами формування міцних патріотичних почуттів та національної самосвідомості й гідності. У морально-етичному ракурсі це має бути патріот, демократ, гуманіст, який виступає порадником, а не диктатором у навчанні та вихованні школяра.

Ще один важливий аспект використання історичного досвіду пропаганди ідей морального виховання у фахових періодичних ЗМІ – укладання сучасних підручників. Як зазначає П. Ходанич, на сучасному етапі українського державотворення, духовного відродження української нації популяризація педагогічної, наукової і літературної спадщини В. Бірчака, В. Пачовського, Марійки Підгірянки та І. Панькевича сприятиме розв'язанню багатьох актуальних педагогічних проблем, серед яких і «формування змісту навчальних дисциплін на засадах між- та внутріпредметних взаємозв'язків, морального, естетичного, фізичного і трудового виховання», а «літературні твори В. Бірчака, В. Пачовського можуть бути використані при укладанні нових підручників з української літератури для середньої школи, поезії Марійки Підгірянки – для початкової школи [8, с.174].

Складність процесу морального виховання сучасної молоді полягає в неналежній увазі державної

влади в цьому напрямі. Адже ефективність реалізації виховних аспектів залежить від державної політики, педагогічних інститутів, а також від масової пропаганди морально-виховних цінностей крізь призму системного використання засобів масової інформації. Сьогодні, на жаль, можемо констатувати, що українське суспільство зазнає значних моральних втрат через безвідповідальність названих суб'єктів виховних процесів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Головне завдання сьогодення вбачаємо у глибокому і конструктивному переосмисленні ролі морального виховання дітей і молоді для подальшого стабільного розвитку суспільства і держави. На сьогодні держава не виробила єдиного підходу до реалізації регіональної політики, яка повинна враховувати особливості регіональних культурних, етнічних та конфесійних чинників. Тільки спільне розуміння всієї гостроти проблеми інтелектуалами та владними функціонерами дозволить відродити джерела моральності традиційного українського середовища.

Отже, питання творчого використання історичного досвіду пропаганди ідей морального виховання у фахових періодичних ЗМІ в навчально-виховному процесі сучасної школи, в окресленому ракурсі, набуває вагомого значення – це питання орієнтації школи на гуманістичну педагогіку, на формування християнських духовних цінностей і духовності людини в умовах сучасної української дійсності.

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. Духовно-ціннісне переживання навчального матеріалу : сутність та виховна роль / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 1. – С. 63–66.
2. Вегеш М. Августин Волошин. Життя і помисли президента Карпатської України / М. Вегеш, М. Кляп, В. Тарасюк, М. Токар; 2-е вид., допов. – Ужгород : Карпати, 2009. – 480 с.
3. Волошин А. Педагогічні твори / Августин Волошин. – Ужгород: ВАТ «Вид-во «Закарпаття», 2007. – С.34-37.
4. Зимоля М. Августин Волошин / М. Зимоля, В. Гомонай, М. Вегеш. – Ужгород, 1995. – 102 с.
5. Іванчук М.Г. Виховання працею душі / М.Г.Іванчук // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 1. – С.41-47.
6. Культура добросусідства. Я, моя сім'я, мої сусіди. Закарпаття: робочий зошит для 1-го класу загальноосвітніх шкіл Закарпатської області / Автори-укладачі: М.А.Араджионі, М.Ю.Кирик, Т.В.Палько, Л.П.Ходанич. – К.: ПП «Золоті Ворота», 2015. – 80 с.
7. Левітас Ф.Л. Роль учителя історії в морально-етичному вихованні учнів / Ф.Л.Левітас // Шлях освіти. – 2013. – № 2. – С.38–39.
8. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі / Г.Л.Токмань. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.

Ваколя Зоряна

кандидат педагогічних наук, преподаватель
кафедра педагогикы и психологии
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, Украина

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОПЫТА НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ (НА ОСНОВЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРЕССЫ ЗАКАРПАТЬЯ 1920–1930 ГГ.)

Статья освещает влияние исторических событий на учебно-воспитательную работу в период 1920–1930 гг. на Закарпатье. Особое внимание уделяется принципам учебно-воспитательного процесса, реализация которых актуализируется при использовании исторического опыта. Раскрывается сущность методов учебно-воспитательного процесса, которая влияет на формирование нравственных ценностей учащихся. Анализируется роль педагогов в нравственном воспитании учеников, применяя историческую методологию. В статье анализируются труды ученых, в которых раскрываются актуальные вопросы морального воспитания средствами исторического опыта нации. Освещается значимость эмоционального изложения учебного материала учителем

Ключевые слова: нравственное воспитание, исторический метод, принципы учебно-воспитательного процесса, преподавание, методы учебно-воспитательного процесса, педагогическая пресса.

Vakolya Zoryana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Lecturer
Department of Pedagogy and Psychology
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

**THE IMPLEMENTATION OF EXPERIENCE OF MORAL EDUCATION EXPERIENCE
IN CONTEMPORARY SCHOOL (ON THE BASIS OF PEDAGOGICAL PERIODICALS IN
TRANSCARPATHIAN REGION 1920-1930-s)**

This article emphasizes the idea of the Fund of national cultural values, which was formed on the established moral norms, and the main purpose of which was to create the ability of highly moral people for self-realization, which is the main lever of modern progress. The analyzed period in Transcarpathian region, 20-30 years of the twentieth century, was characterized by progressive step from authoritarian education to democratic education, by neglect of human-centred guidelines, ideas of Christian humanism and so on. A vivid example was the moral education of children and young people, as this region was at the crossroads of different western and eastern cultures, which in turn, created a mental feature of the local population, that absorbed the best achievements of moral and spiritual past : love, beauty, tolerance, compassion and justice.

Fundamental role in the educational work of the school is the principle of education and training, namely scientific, individual approach, the connection between theory and practice, clarity, ethnization, cultural and natural correspondence, humanism, historicism, aesthetics, emotionality, biographic accordance. In the high school were used principles of teaching, educational objectives and requirements for professional training of teachers; psychological and pedagogical special aspects of subjects perception by pupils of a certain age group and so on.

Key words: moral education, the historical method, the principles of the educational process, teaching methods of the educational process, pedagogical press.